

Андрій НАУМЕНКО*кандидат історичних наук,**старший науковий співробітник**Командування Сил логістики ЗС України**(Київ, Україна)**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6420-5019>***Сергій ІВАНЕНКО***доктор філософії**Національний університет оборони України**(Київ, Україна)**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6382-040X>***НАЦІОНАЛЬНА ВОЄННА ГЕРОІКА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.
У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ГЕНЕРАЛА ОЛЕКСАНДРА УДОВИЧЕНКА**

У статті проаналізовано праці відомого воєначальника доби Української революції 1917–1921 рр. Олександра Удовиченка, присвячені бойовій діяльності Армії Української Народної Республіки у цілому та підрозділу, яким він командував — 3-й Залізній дивізії. Праця, присвячена бойовому шляху дивізії, стала значною мірою колективною, оскільки матеріали до неї збирали колишні підлеглі О. Удовиченка вже в еміграції. У роботі прослідковано увесь перебіг участі дивізії у бойових діях з весни 1919 р. до осені 1920 року.

Приділено значну увагу висвітленню О. Удовиченком окремих прикладів української воєнної героїки означеного періоду. Як свідок і учасник тих воєнних подій Олександр Удовиченко у цілому об'єктивно оцінює бойову роботу Армії Української Народної Республіки під час боротьби проти Білої та Червоної російських армій та важкі умови, у яких ця боротьба провадилася. Успіх збройної боротьби, на думку О. Удовиченка, залежав від єдності українського суспільства, західної підтримки та всебічного забезпечення військ.

Відзначено внесок О. Удовиченка у вивчення воєнної історії України початку ХХ ст., значення його праць для сучасних дослідників. Наголошено на можливості використання даних матеріалів у національно-патріотичному вихованні особового складу Збройних Сил України.

Ключові слова: *Українська революція, Українська Народна Республіка, Директорія, Українська армія, Олександр Удовиченко, дивізія, полк.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України важливо звернути увагу на національну воєнну історію більш ніж столітньої давнини, коли Україна виборювала власну державність. Збройну боротьбу тодішньої Української армії у 1917–1921 рр. очолювали воєначальники, про внесок яких у цю боротьбу на сьогодні ще відомо небагато. Відтак, доцільно дослідити їх військову діяльність в означений період та праці, присвячені цим подіям. Так, в історію визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр. по праву увійде ім'я видатного воєначальника — Олександра Івановича Удовиченка (1887–1975), відомого українського військового і громадського

діяча, генерал-полковника Армії Української Народної Республіки (далі — УНР).

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Праці О. Удовиченка добре відомі вітчизняним дослідникам (Капустянський, М. 1946; Голубко, В. 1997). Проте вони ще не стали предметом комплексного наукового дослідження. Творчу спадщину О. Удовиченка можливо класифікувати наступним чином. Науковий характер носить праця О. Удовиченка, що розкриває воєнну історію України доби Української революції і надає важливий узагальнений матеріал щодо бойової діяльності Української армії у 1917–1921 рр. (Удовиченко, О. 1954). Іншим прикладом є його невелика стаття, присвячена бою під Крутами,

що не позбавлена, однак, певних ознак публіцистичної роботи (Удовиченко, О. 1928).

Решта праць О. Удовиченка є переважно мемуарними, при цьому в окремих випадках у їх підготовці брали участь і його соратники по збройній боротьбі. Цей досить високоякісний доробок сприймаємо, насамперед, як важливе джерело вивчення воєнних аспектів доби Української революції (Удовиченко, О. 1935; Удовиченко, О. 1934; Удовиченко, О. 1936; Удовиченко, О. 1971; Удовиченко, О. 1982).

Мета статті — історіографічний аналіз дослідження діяльності збройних сил та військового будівництва часів національного державотворення 1917–1920 рр. у воєнно-історичних та мемуарних працях генерал-хорунжого Армії УНР О. Удовиченка.

Виклад основного матеріалу. Під час Першої світової війни Олександр Удовиченко воював у складі Російської імператорської армії. Проте з жовтня 1917 р. він — дорадник С. Петлюри, начальник штабу Гайдамацького Коша Слобідської України, працівник Генерального Штабу за гетьманату, у 1918–1919 рр. генерал-квартирмейстер Південно-Західного фронту, командир 3-ї Залізної стрілецької дивізії, на чолі якої воював проти Червоної та Білої російських армій (Смолій, В. А. (ред.). 2013). Сучасники свідчили, що О. Удовиченко був талановитим командиром дивізії, в операціях виявляв розумну самодіяльність та активність, завжди рішучими діями попереджав наміри противника (Капустянський, М. 1946). Після відступу Армії УНР за Збруч у листопаді 1920 р. був інтернований у польських таборих, потім — на еміграції у Франції, де й помер. Був головою Товариства вояків УНР (1927–1975), віце-президентом УНР в екзилі.

Історію бойової діяльності Української армії у 1917–1921 рр. він виклав у кількох своїх працях, що значною мірою висвітлюють національну воєнну героїку доби Української революції. Однією з перших праць, присвячених організації та бойовій діяльності Української армії, є книга О. Удовиченка «Україна у війні за державність» (Вінніпег, Канада, 1954 р.). Автор значну увагу приділяє аналізу бойових дій армії у ході війни. На думку В. Голубка, останнє, за окремими винятками, в українській військовій літературі майже не зустрічається (Голубко, В. 1997). Це значною мірою підвищує значення роботи для вивчення військової історії України доби революції 1917–1921 рр.

Автор наводить відомості щодо розвитку воєнно-політичної обстановки, що дають змогу засвідчити складність ситуації, у якій постійно перебувала УНР та її армія. Успішне виконання бойових завдань він ставить у залежність від морального стану військ, забезпечення їх зброєю, боєприпасами, медикаментами тощо. Проте автор поглиблено не розкриває процес військового будівництва в УНР.

Для вивчення тогочасної української воєнної героїки важливими є відомості про бойову діяльність українських військ під час тих чи інших боїв та операцій. Зокрема, автор відзначив бій під Крутами, висвітлив переможний похід Українських військ на Крим, проаналізував інші військові події 1918 р., а саме бойову діяльність Гайдамацького Коша Слобідської України, Січових стрільців та ін. Проте О. Удовиченко недостатньо уваги присвятив визволенню Донбасу від російсько-більшовицьких військ. Дещо ідеалізовано підкреслив роль С. Петлюри в організації та керівництві Українською армією. Така оцінка діяльності Головного отамана пройшла через усі праці О. Удовиченка (Удовиченко, О. 1954).

Більшу частину роботи займає період Директорії УНР. Це і не дивно, адже найактивніша та виснажлива збройна боротьба з різним успіхом припадає саме на цю добу. Відповідно і прикладів самовідданої бойової роботи військ тут найбільше. О. Удовиченко, хоча і з певною долею ідеалізації, засвідчує настрої, що панували тоді в Армії УНР: «Кожний вояк української армії, починаючи від козака й до старшини, розумів обставини, в яких він мусив битися. Кожний розумів, що без зброї і набоїв, голий і босий, з одною непереможною ідеєю в серці — Незалежна Україна — він не зможе подолати ворога. Ні з політичного, ні з стратегічного боку ця війна не давала надій на перемогу...» (Удовиченко, О. 1954). Ця думка значною мірою вказує на несприятливі умови збройної боротьби Української армії.

Книга О. Удовиченка була високо оцінена іноземними фахівцями. Зокрема, французький генерал А. Поль-Проспер у передмові до неї зазначає: «Українському воякові потрібно було мати глибоко патріотичну віру і разом з тим воєнні чесноти, щоб витримати усі обмеження, перенести стільки терпіння і так довго чинити опір усім цим ударам долі. Твердою і стійкою мусить бути душа цього народу, який прагне своєї волі і чекає першої нагоди її вибороти. ...Читання твору генерала Удовиченка дає змогу зрозуміти ті шанси успіху, які мав український націо-

нальний рух у 1917 році, й ті причини, які йому перешкодили перемогти» (Удовиченко, О. 1954). Як бачимо, частина зарубіжної громадськості дотримувалася точки зору, що визнавала право українського народу на власну державність, відзначала героїчну боротьбу українського війська за волю своєї Батьківщини. Формуванню саме такого підходу, що передбачав підтримку вільної боротьби українців, безумовно, сприяв доробок О. Удовиченка.

У сучасних умовах названа праця має значення для задоволення суспільного інтересу щодо військової історії Української революції у цілому, сприяє формуванню структурованого підходу для аналізу тогочасних військових подій в Україні. Okремо варто наголосити на значенні роботи О. Удовиченка для сучасних Збройних Сил України щодо змістовного наповнення заходів національно-патріотичного виховання військовослужбовців та вивчення основ національної воєнної стратегії.

Однією з праць, присвячених подіям 1918 р., є стаття О. Удовиченка про бій під Крутами. Розкриваючи його основні обставини, на жаль, не зовсім точні, автор наголошує: «Скільки треба мати відваги, ширості, аби вмерти в такий спосіб, в той час, коли в Києві тисячі здорових, сильних українців байдуже ставилися до наших бойових чинів. ... Наша молодь у своєму завзятті, любові до своєї Батьківщини випередила дорослих» (Удовиченко, О. 1928). Ця думка автора не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Варто вказати одну з праць О. Удовиченка, що носить усі ознаки художнього твору, написаного, ймовірно під враженням подій, свідком та учасником яких був автор. Так, О. Удовиченко описав героїчну загибель козака 3-го Залізного кінного полку Сергія Кравченка та його поховання у с. Озеряни (Удовиченко, О. 1935). Це рідкісний випадок, коли воєначальник настільки уважно ставиться до долі свого підлеглого, і у художній формі викладає своє ставлення до даного випадку. Зазначене оповідання, безумовно, не є історичним джерелом, проте, яскраво передає тодішні настрої Українських воїнів.

Найважливішою працею О. Удовиченка є двотомне видання, присвячене історії 3-ї Залізної стрілецької дивізії, командиром якої він був. Разом з тим, до його підготовки долучилися й соратники автора — його колишні підлеглі. Це, передусім, колишній командир 7-го Синього полку Олександр Вишнівський та інші старшини і козаки цієї героїчної дивізії. Так, сам О. Удо-

виченко написав перші 33 розділи 1-го тому цієї праці, а розділи включно по 46-й готував О. Вишнівський. Він же впорядковував увесь матеріал і підготував його до друку, до чого долучилися і ветерани 3-ї Залізної.

У першому томі висвітлюється, як на базі 16-го пішого загону, решток Синьої і Чорноморської дивізій, Okремого Запорізького стрілецького та Буковинського куренів формувалася ця дивізія, як вона воювала проти «білих» і «червоних», які успіхи та невдачі зустрічала на бойовому шляху. О. Удовиченко розглядає історію формування та бойової діяльності дивізії на фоні суспільно-політичних подій в Україні, діяльності уряду Директорії УНР, характеризує окремі державні рішення та їх наслідки. Він зазначає, що партійна гризня, що відбувалася в центрі, підривала авторитет державного керівництва в армії і зводила майже нанівець працездатність уряду. О. Удовиченко слушно стверджує, що політична невизначеність впливала на морально-психологічний стан військ. При цьому він розкриває настрої старшин дивізії, характеризуючи їх як «видатних, національно-свідомих українських патріотів-командирів, що готові були жертвувати своїм життям в ім'я національних ідеалів. Кожен з них мав бойовий досвід і командний стаж; кожен був повний національного горіння...». Думка ж старшин дивізії, за його свідченням, була такою: «Ми прагнемо чину й самопосягати в боротьбі. Нам набридло партійне безладдя, безвілля, зневіра й отаманія. Ми хочемо твердої влади, рішучості й досвідченого керування в бою...». Відтак, командир дивізії робить висновок, що «мені було легко приступити до виконання обов'язків командира...».

Автор не уникає і тих протиріч, що мали місце у тодішньому старшинському середовищі. Особливо болюче проявилися вони під час війни з новим противником — Білою російською армією. Багато хто зі старшин виявився морально неготовим виступити проти неї. Відтак, О. Удовиченко змушений був звільнити кількох старшин за їх проханням від виконання службових обов'язків. По-своєму реагує О. Удовиченко на заколот полковника П. Болбочана, якого вважав послідовним борцем за незалежність України та створення регулярної Української армії, хоча і наголошував, що за виявлене свавілля П. Болбочан мав відповідати по закону.

Щодо відносин із місцевим населенням, то О. Удовиченко пише, що самочинні реквізиції рішуче заборонялися. Селянам пояснювалася необхідність допомоги продуктами українським

військам, що воювали за незалежність України (Удовиченко, О. 1971).

Історія бойової діяльності дивізії починається з її атаки на Кам'янець-Подільський, після чого вона звільняє значні території, переможно наступаючи у напрямку Одеси. Під час походу об'єднаних Українських армій на Київ влітку 1919 р. 3-я дивізія здобуває Вапнярський залізничний вузол і утримує його проти потужних атак з боку 14-ї Червоної армії, що намагалася завдати удару по тилах наступаючих Українських армій. У цих боях 3-я дивізія діяла цілком самостійно, без підтримки з боку інших частин Армії УНР. При цьому вирішальна чисельна перевага залишалася на боці противника. Але в цих умовах дивізія не тільки витримала всі атаки «червоних», а й поширила свій плацдарм на ст. Кодима. Про завзяття старшин і козаків свідчать втрати дивізії у цих боях. Тоді загинули два командири полків, один (полковник О. Вишнівський) був двічі тяжко поранений, поранень зазнали також всі помічники командирів полків, майже всі командири куренів і сотень були вбиті чи поранені. У бою за Комаргород 8-й Чорноморський піхотний полк втратив тільки вбитими 23 старшин і до 150 козаків. О. Удовиченко пише: «Коли б 3-тя дивізія... не витримала й покотилася назад, то всі пляни наступу на Київ... зійшли на нівець...». Після переможних боїв 3-й дивізії надано почесну назву «Залізна...». Цей наказ став стимулом для Залізних Стрільців: ще з більшим завзяттям, ще з більшою самопосвятою продовжували вони боротьбу за незалежність України.

Взаємовідносини між командуванням та підлеглими О. Удовиченко характеризує так: «Почуття обов'язку взаємної допомоги в разі небезпеки, було в полках рідчюю самозрозумілою. Водночас із тим, уся дивізія — командири полків, командний склад і козаки — ставилися до свого командира та його штабу з великим довір'ям. Усі разом були суцільною групою українських патріотів, що свідомо йшли на всі жертви за ідею визволення України. Ці чесноти вояка-патріота стали традицією 3-ої дивізії, що їй вона залишилася вірною до самого кінця її існування. Мушу об'єктивно підкреслити це во ім'я пам'яті полеглих на полі бою й живих іще «залізних», як заповіт для майбутніх українських поколінь і як матеріал для наших істориків».

Автор часто зупиняється на героїчних вчинках старшин і козаків дивізії. Прикладом є короткий опис подвигу та героїчної загибелі командира 2-го куреня Чорноморського полку полковника Орже-

ховського та його підлеглих. Останній 16 разів був поранений багнетами і загинув у рукопашному бою разом зі своїми старшинами і козаками. З пафосом автор пише: «А скільки таких героїв залишилося невідомими!... Коли запалиться вічний вогонь перед пам'ятником невідомим героям української визвольної боротьби в столиці України — Києві?» (Удовиченко, О. 1971).

О. Удовиченко дає характеристику бойовому складу дивізії, визначає роль і значення окремих родів сил: піхоти, артилерії та кінноти. Наприклад, щодо артилерії він пише: «Гармат нам вистачало, щоб підтримати бойові акції піхоти, бо кожний полк мав свою легку батарею, що була міцно злитована із своїм полком. Не було випадку, щоб батарея покинула свою піхоту, навіть під безпосереднім рушничним огнем ворога». Він об'єктивно оцінює значення кінноти в умовах тодішньої війни, зважаючи на те, що у 3-й дивізії не було своєї кінної частини. Однак пізніше «Часово ділений до 3-ої дивізії малочисленний кінний Лубенький полк, що був таким лише з назви, а по суті тільки ескадроном, мав свої накладені на нього спеціальні завдання». Також досить детально він описує організацію всебічного забезпечення у дивізії, санітарну службу та ін. (Удовиченко, О. 1971).

1-й том історії славної дивізії закінчується її виступом у 1-й Зимовий похід та трагічною загибеллю 25 грудня 1919 р., коли на її нечисленні підрозділи напала кіннота відступаючої Білої армії. Прикметно, що під час розправи білогвардійців над українськими воїнами козаки на вимогу денікінського ротмістра не видали своїх старшин (Удовиченко, О. 1971). Цей приклад підтверджує вищенаведене твердження О. Удовиченка про взаємодопомогу і солідарність, що були притаманні для усіх, хто служив у 3-й Залізній.

У 2-му томі даної праці, що побачив світ у Нью-Йорку у 1982 р., вже після смерті О. Удовиченка у 1975 р., йдеться про бойову діяльність дивізії у 1920 році. Його підготовлено на основі матеріалів, збережених її командиром — оригінальних бойових наказів, донесень частин, матеріалів польської армії. Частину матеріалів, що встиг підготувати сам О. Удовиченко, було надруковано у збірниках «За Державність» (Удовиченко, О. 1934; 1936).

Після повернення з денікінського полону О. Удовиченка призначили командиром 2-ї стрілецької дивізії, а по завершенню Зимового походу у травні 1920 р. вона поповнилася колишніми «Залізними». Невдовзі Головний Отаман С. Пет-

люра перейменував її на 3-ю Залізну стрілецьку, а О. Удовиченку було присвоєно звання генерал-хорунжого (Удовиченко, О. 1982).

Автор докладно охарактеризував умови, у яких доводилося діяти дивізії, процес її відродження, бої на р. Серет, відступ за Дністер та організацію оборони. Деякі події викладено буквально по окремих днях. Значною мірою заслуговує на увагу опис кінного бою під с. Сидорів. У цьому кавалерійському бойовищі взяло участь з українського боку 1500–1700, а з більшовицького 1800–2000 шабель. Перемога залишилася за українською кіннотою (Удовиченко, О. 1982). Оскільки у джерелах саме кінні бої описані недостатньо, дані відомості є досить цінними для досліджень історії української кінноти.

Доленосною була нарада у Ялтушкові 7 листопада 1920 р., коли після укладення поляками угоди з більшовиками українське командування визначалося щодо подальших дій. Тут наведено важливі міркування відносно стану і можливостей Армії УНР вести подальшу боротьбу. Війська переходили у наступ послідовно 11 і 12 листопада, тоді як перемир'я закінчувалося 9 листопада. Таким чином, українці віддавали ініціативу противнику. Автор праці вважає це величезною помилкою, що призвела до поразки. Також наголошувалося на невідповідності деяких частин до бою, недостатній кількості набоїв. Визначаються і якості Української армії. До позитивних автор відніс вміння вести наступальні дії та маневрувати, а до негативних — оборону. «Нечисельна армія, при широкому фронті, завжди витягалася в “нитку”, не маючи резервів, тому що не могла маневрувати. ... кожна оборона вимагала великої кількості муніції, якої нам завжди бракувало. ... Наша армія щодо чисельності і озброєння, муніції і техніки була значно в гірших умовах, ніж армія московська. Остання мала необмежений запас людського матеріалу та велике запілля з величезною індустрією. Ми посідали лише кілька повітів Поділля...». Відтак, з 10 листопада Армія УНР змушена була перейти до оборони (Удовиченко, О. 1982).

Автор порівнює настрої військ серед кадрових бійців і мобілізованих селян, зокрема: «... командний та кадровий склад козаків, що від 1917 року несли на своїх раменах увесь тягар збройної боротьби. Ці кадри Української армії були лицарями без страху і докору. Це були свідомі патріоти, досвідчені вояки, обкурені порохом, перед якими життєвим завданням була Незалежна Україна. Про цих знаних і незнаних героїв, могили яких розки-

дані по всьому Поділлі, треба б було багато і багато писати... Але ... було кілька тисяч мобілізованих селян... Ці люди билися, коли Армія наступала і мала перемоги. Найменший неуспіх впливав на них деморалізуючо, бо кожний відступ Армії загрожував їм, їхнім родинам, їхньому добробуту, їхньому господарству, їхньому життю. Червона армія з тими, що виступали проти неї, розправлялася жорстоко і карала смертю. Мобілізовані селяни, особливо в 1920 році, розуміли мету нашої боротьби і співчували нам, допомагали нашій Армії, але не вірили в її силу. Кожна невдача на фронті чи брак одягу та набоїв, дуже негативно впливали на їхню мораль...».

В умовах незадовільного постачання українські вояки проявляли дива винахідливості, що видно на прикладі налагодження зв'язку: «Технічні засоби для налагодження зв'язку були мізерні, та проте завдяки надзвичайній працездатності командного складу, самовідданій роботі інженерного куреня, зв'язок штабу дивізії з бригадами і штабом Дієвої Армії завжди справно підтримувано...». Для зв'язку не вистачало технічних засобів, тому фахівці технічного куреня почали самостійно виробляти їх.

У праці висвітлено бойові дії дивізії восени до переходу через Збруч 21 листопада 1920 р., становище у польських таборих інтернованих та участь вояків дивізії у Листопадовому рейді 1921 року (Удовиченко, О. 1982).

Отже, обидва томи історії 3-ї Залізної стрілецької дивізії, що писалися у складних умовах еміграції, завдяки старанням самого Олександра Удовиченка, який виступив і автором і одночасно керівником авторського колективу «Залізних», досить повно показали її бойовий шлях та внесок у збройну боротьбу Української армії.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Дослідники військової історії України у мемуарних та дослідницьких працях генерала О.Удовиченка отримали продуктивне джерело для вивчення воєнно-історичних аспектів Української революції та державотворчих пошуків 1917–1921 років. Проаналізовані авторами роботи воєначальника довели, що збройна боротьба Української армії носила регулярний характер, провадилася вмотивованими, професійними командирами і підготовленими вояками. О. Удовиченко у своїх працях значною мірою розкрив низку загальних питань розбудови і бойової діяльності збройних сил різних історичних форм української державності 1917–1921 років. Водночас приділив увагу окремим подіям Української

революції, передусім — історії окремої військової частини, якою він командував.

Праці О. Удовиченка, окрім історіографічної продуктивності, справляють виховний вплив у річищі підготовки й виховання сучасного захисника незалежної України.

Персоналістика українських військових діячів доби Української революції, їх внесок у збройну боротьбу за національну державність залишаються перспективним напрямом сучасних воєнно-історичних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Голубко, В. (1997). *Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу*. Львів: Кальварія, 288 с.

Капустянський, М. (1946). *Похід українських армій на Київ — Одесу в 1919 році (короткий воєнно-історичний нарис)*. Кн. 1, Ч. I й II. Мюнхен, 110 с.

Смолій, В. А. (ред.). (2013). *Енциклопедія історії України* (в 10 т., Т.10). Київ: Наукова думка, 784 с.

Удовиченко, О. (1954). *Україна у війні за державність: історія, організація і бойові дії 1917–1921*. Вінніпег, 213 с.

Удовиченко, О. (1971). *Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії війська УНР*. Нью-Йорк: Червона Калина. Т. 1. Рік 1919, 264 с.

Удовиченко, О. (1982). *Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії війська УНР*. Нью-Йорк: Червона Калина. Т. 2. Рік 1920, 230 с.

Удовиченко, О. (1928). Загибель студентського куреня під Крутами. *Військова справа*. Ч. 2, с. 5–8.

Удовиченко, О. (1935). Козак Сергій Кравченко. *Літопис Червоної Калини*. Ч. 9, с. 18–20.

Удовиченко, О. (1934). Форсування Дністра під Городницею. *За Державність*. Зб. 4, с. 190–200.

Удовиченко, О. (1936). Від Дністра до лінії перемир'я і відворот за Збруч. *За Державність*. Зб. 6, с. 77–109; Зб. 7. с. 152–164.

REFERENCES

Holubko, V. (1997). *Armiiia Ukrainiskoi Narodnoi Respubliki 1917–1918. Utvorennia ta borotba za derzhavu* [Army of the Ukrainian People's Republic 1917–1918. Formation and struggle for the state]. Lviv: Kalvariia, 288 s. [in Ukrainian].

Kapustianskyi, M. (1946). *Pokhid ukrainskykh armii na Kyiv — Odesu v 1919 rotsi (korotkyi voienno-istorychnyi narys)* [The march of Ukrainian armies to Kyiv-Odesa in 1919 (short military-historical essay)]. Кн. 1, Ch. I y II. Miunkhen, 110 s. [in Ukrainian].

Смолій, В. А. (ред.). (2013). *Енциклопедія історії України* (в 10 т., Т.10). Київ: Наукова думка, 784

Smolii, V. A. (ed.). (2013). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the history of Ukraine]. (Vol. 10). Kyiv: Naukova dumka, 784 s. [in Ukrainian].

Udovychenko, O. (1954). *Ukraina u viini za derzhavnist: istoriia, orhanizatsiia i boiovi dii 1917–1921* [Ukraine in the war for statehood: history, organization and military actions 1917–1921]. Vinnipeg, 213 s. [in Ukrainian].

Udovychenko, O. (1971). *Tretia Zalizna dyviziia. Materialy do istorii viiska UNR* [Third Iron Division. Materials for the history of the UNR]. Niu-York: Chervona Kalyna. T. 1. Rik 1919, 264 s. [in Ukrainian].

Udovychenko, O. (1982). *Tretia Zalizna dyviziia. Materialy do istorii viiska UNR* [Third Iron Division. Materials for the history of the UNR army]. Niu-York: Chervona Kalyna. T. 2. Rik 1920, 230 s. [in Ukrainian].

Udovychenko, O. (1928). Zahybel studentskoho kurenia pid Krutamy [The death of a student battalion near Kruty]. *Viiskova sprava*. Ch. 2, s. 5–8. [in Ukrainian].

Udovychenko, O. (1935). Kozak Serhii Kravchenko [Cossack Serhii Kravchenko]. *Litopys Chervonoi Kalyny*. Ch. 9, s. 18–20. [in Ukrainian].

Udovychenko, O. (1934). Forsuvannia Dnistra pid Horodnytseiu [Forcing the Dniester near Horodnytsia]. *Za Derzhavnist*. Zb. 4, s. 190–200. [in Ukrainian].

Udovychenko, O. (1936). Vid Dnistra do linii peremyria i vidvorot za Zbruch [Dniester to the armistice line and turn beyond Zbruch]. *Za Derzhavnist*. Zb. 6, s. 77–109; Zb. 7. s. 152–164. [in Ukrainian].

Andrii NAUMENKO

*PhD of Historical Sciences, Senior Researcher
Command of the Logistics Forces of the Armed Forces
of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6420-5019>*

Serhii IVANENKO

*PhD
The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6382-040X>*

**NATIONAL WAR HEROICS
OF THE UKRAINIAN REVOLUTION 1917–1921 IN THE CREATIVE HERITAGE
OF GENERAL OLEKSANDR UDOVYCHENKO**

The article analyzes the works of Oleksandr Udovychenko, a well-known military leader of the Ukrainian Revolution 1917–1921. In them, both the combat activity of the Army of the Ukrainian People's Republic as a whole and the division that he commanded were considered. The author did not overlook other events in the history of Ukraine from 1917 to 1921. Considerable attention was paid to O. Udovychenko's coverage of individual examples of Ukrainian military heroism. As a witness and participant of those military events, Oleksandr Udovychenko gives a generally objective assessment of the combat work of the Army of the Ukrainian People's Republic during the struggle against the White and Red Russian armies and the difficult conditions in which this struggle took place. The author rightly puts the success of the armed struggle in dependence on the unity of Ukrainian society, Western support and comprehensive support of the troops. The work of O. Udovychenko was highly appreciated by the French military leaders. In their opinion, reading the work of General O. Udovychenko allows you to understand the chances of success that the Ukrainian national movement had in 1917 and the reasons that prevented it from winning. O. Udovychenko also paid considerable attention to the history of combat activities of the 3rd Iron Division. This work became, to a large extent, collective, since the material for it was collected together with their commander by his former subordinates already in exile. The significance of this work lies in the fact that it traces the entire course of the division's participation in hostilities from the spring of 1919 to the fall of 1920. Dwelling on the events of the Ukrainian Revolution, O. Udovychenko notes the need for their further in-depth study in order to preserve historical memory and the influence of the heroic history of the national army on the consciousness of society. In the conditions of the modern russian-Ukrainian war, this is of great importance. The contribution of this author to the study of the military history of Ukraine at the beginning of the 20th century, the significance of his works for modern researchers is determined. The possibility of using these materials in the national-patriotic education of servicemen of the modern Armed Forces of Ukraine is emphasized.

Keywords: *Ukrainian Revolution, Ukrainian People's Republic, Directory, Ukrainian Army, Oleksandr Udovychenko, division, regiment.*